

MARCEL PROUST

SWANN

(Részlet)

■ Egy napon névtelen levelet kapott, melyben az állt, hogy Odette egész sereg férfinak volt a szeretője (a levél meg is nevezett néhányat, köztük Forcheville-t, Bréauté urat, továbbá a festőt), de nőké is, amellet nyilvánosházakba járogat. Felzaklatta a gondolat, hogy a levél írója barátai közül kerülhetett ki (bizonyos részletek ugyanis arra vallottak, hogy közlelről ismeri Swann életvitelét). Próbált rájönni, ki lehet az. De soha még csak nem is gyanakodott arra, hogy vannak titkolt cselekedetek, hogy az emberek olyasmit is tesznek, aminek semmi köze ahhoz, amit mondanak. Amikor pedig rá akart jönni, hogy Charlus, Laumes vagy Orsan urak közül melyik az, akinek szemmel látható jelleme mögött helye lehetne egy ismeretlen tartománynak, ahol megszületett ez az aljas cselekedet, mivel jelenlétében soha nem helyeselte egyikük sem a névtelen leveleket, sőt minden amellet szólt, hogy elítélik őket, nem látta okát, hogy ezt az aljasságot egyikük vagy másikuk természetével hozza összefüggésbe. Charlus úr természetében volt némi hóbortosság, bár alapvetően jó és gyöngéd; Laumes úr kimért ugyan, de azért egészséges és egyenes természet. Ami pedig Orsan urat illeti, Swann nem találkozott még senkivel, aki annyira eltalálta volna a helyzethez illő szót, a tapintatos, megfelelő gesztust még a legszomorúbb körülmények között is. Ezért nem is értette, hogyan tulajdoníthatnak Orsan úrnak faragatlan viselkedést egy gazdag hölgyel folytatott viszonyában, s ha rá gondolt, Swann szándékosan eltekintett hírneve eme sötét foltjától, amely nem fért össze a kedvesség megannyi tanúbizonyosságával. Érezte, hogy elméje elhomályosodik, s másfelé terelte gondolatait, hogy ismét fényhez jusson. Ekkor viszont, miután eddig senkit nem talált gyanúsna, mindenkit gyanúba kellett kevernie. Charlus úr ragaszkodik hozzá, és jószívű. Ám gyengék az idegei, holnap talán sírva fakad, ha megtudja róla, hogy beteg, most viszont féltékenység, harag, hirtelen támadt ötlet hatására fájdalmat kívánt neki okozni. A férfiak minden fajtája közül alapjában véve ez a legrosszabb. Laumes herceg távolról sem szereti őt annyira, mint Charlus úr. De éppen emiatt nem is annyira sértődékeny vele való kapcsolatában; hűvös természet ugyan, gagságra azonban ugyanúgy képtelen, mint nagy tettekre; Swann szemrehányást tett magának, amiért egész életében hasonló személyek vonzották. Majd az jutott eszébe: ami az embereket meggátolja abban, hogy felebarátjuknak ártsanak, az a jóság, s hogy végső soron egyedül a sajátjához hasonló természetekért állhat jót, amilyen például szív dolgában Charlus úr. Már a gondolata is annak, hogy Swannt ilyesmivel kínozza, felháborítaná. Ám ugyan ki láthatná előre, miféle tettekre készíthetnek egészen másfajta belső rugók olyasvalakit, aki érzéketlen, aki másféle emberi minőség, mint Laumes herceg?

Részlet Horváth Andor kéziratban maradt Proust-fordításából, amelynek főcíme *Az elveszett idő nyomában* lett volna. A fordítás kéziratának sajtó alá rendezését, eredetivel való összevetését Kányádi András és Koros-Fekete Sándor végezte. Munkájuk tapasztalatairól külön műhelytanulmányokban számolnak be lapszámunkban. (A szerk.)

Ha van szíve valakinek, az mindennel felér, Charlus úrnak márpedig van szíve. Orsan úrból sem hiányzik, és Swannhoz fűződő viszonya, amely szívélyes volt, de kevésbé bensőséges, abból eredt, hogy miután mindenről ugyanúgy gondolkodtak, igen kellemesen elbeszélgettek, ennélfogva kapcsolatuk nyugalmasabb volt, mint Charlus úr egzaltált ragaszkodása, amely szenvedélyes kitörésekhez is vezethet, jókhoz éppúgy, mint rosszakhoz. Ha volt valaki, aki őt mindig megértette és érzőn szerette, az Orsan úr volt. No és az életmódja, amely nem válik becsületére? Most sajnálkozott, hogy erre nem volt tekintettel, s gyakran még tréfálkozott is azon, hogy soha nem érzett annyi rokonszenvet és tiszteletet valaki iránt, mint éppen egy semmirekellő társaságában. Mégsem ok nélkül való, gondolta, hogy amióta az emberek ítéletet mondanak felebarátjukról, azt tetteikre alapozzák. Jelentőségük ugyanis csak azoknak van, nem annak, amit mondunk, nem annak, amit gondolunk. Charlus és Laumes, ha van is mindkettőnek ilyen-olyan hibája, tisztességes emberek. Orsan nem szenved talán azokban a hibákban, de nem egyenes. Meglehet, hogy újabb rossz cselekedet terheli. Utóbb Swann gyanúba fogta Rémit, aki persze csak sugalmazója lehetett a levélnek, de rövid ideig ez tűnt számára a helyes megoldásnak. Először is Loredan okkal haragudhatott Odette-re. Meg hát miért is ne tételeznénk fel, hogy személyzetünk tagjai, akik nálunk alantasabb helyzetben élnek, vagyonunkat és hibáinkat olyan, képzeletbeli gazdagsággal és bűnökkel toldják meg, amelyek irigységet és megvetést ébresztenek bennük irányunkban, s ekként óhatatlanul belesodród-nak abba, hogy másként cselekedjenek, mint a saját köreinkhez tartozó személyek. Még nagyapámra is gyanakodott. Ahányszor szolgálatot kért tőle, nem tagadta meg mindannyiszor? S mivel polgár módjára gondolkodott, akár azt is hihette, hogy csak Swann javát akarja. Nem menekült meg gyanújától Bergotte, a festő, a Verdurin-házaspár sem, s eközben újból csodálattal adózott a nagyvilági társaság tagjainak, akik bölcsen teszik, hogy nem vegyülnek ezzel a művész-kompániával, ahol hasonló ügyek fordulhatnak elő, talán bevallottan, jó hecc név alatt; de akkor emlékezetébe idézte e bohémek derekas vonásait, s összevetette őket a megélhetési gondok, már-már a szélhámosság közepette zajló élettel, amelybe a pénztelenség, a mindenáron való fényűzés, az élvezetek züllesztő hatása gyakran beletaszítja az arisztokrácia tagjait. Egyszerűen ez a névtelen levél arra vallott, hogy ismer valakit, aki képes effajta gazemberségre, ám semmi okát nem látta annak, hogy ez a gazemberség inkább gyöngéd, mint tartózkodó személy, inkább művészember, mint polgár, inkább főúri barát, mint inas jellemének – idegen szem elől elzárt – bozótjában rejtőzzék. Mi legyen hát az emberek megítélésének kritériuma? Igazából ismeretségi körében nem volt senki, aki ne lett volna képes hasonló aljasságra. Többé ne találkozzék egyikükkel sem? Homály telepedett elméjére; kétszer vagy háromszor végigsimította homlokát, zsebkendőjével megtörölte lornyonját, és arra gondolt, hogy utóvégre a vele egyenrangúak szintén keresik Charlus úr, Laumes herceg és a többiek társaságát, és amondó volt, hogy ha ez nem is jelenti azt, hogy képtelenek aljasságot elkövetni, mégiscsak általánosan elfogadott létszükséglet olyan emberek társaságában mozogni, akik esetleg képesek ilyesmire. És barátaival, akiket mind meggyanúsított, ugyanúgy kezelt fogott ezután is, habár a forma kedvéért élt azzal a fenntartással, hogy talán megkísérelték kétségbeesésbe taszítani.

Ami pedig a levél tartalmát illeti, az nem nyugtalanította, mivel az Odette elleni vádak egyike sem volt a legkisebb mértékben sem valószínű. A legtöbb emberhez hasonlóan Swann elméje is lustán, találékonyság nélkül működött. Áltá-

lános igazságként tisztában volt azzal, hogy minden élet tele van ellentétekkel, de az emberek mindegyikéről külön-külön azt képzelte, hogy életük ismeretlen része teljesen megegyezik azzal, amelyet ismer. Amit elhallgattak előtte, azt aszerint képzelte el, amit elmondtak. Ha kettesben voltak, és szóba került, hogy valaki otrombán viselkedett, vagy nyers érzelmeknek adott hangot, Odette ez ellen ugyanazon elvek nevében kelt ki, mint amelyeket Swann a szüleitől hallott hangoztatni, s amelyek mellett ő is kitartott; azután pedig a virágaival bíbelődött, megivott egy csésze teát, afelől érdeklődött, hogyan halad Swann a munkájával. Vagyis e szokásokat Swann kiterjesztette Odette életének fennmaradó részére, ugyanazokat a gesztusokat ismételte, amikor elképzelte, mit tesz Odette akkor, ha nincs mellette. Ha viselkedését úgy festik le előtte, mint amelyet hosszú időn át vele szemben tanúsított, csak ezúttal egy másik férfi iránt, az természetesen szenvedést okozott volna neki, mert a képet valószerűnek találja. De hogy kerítónőkhöz jár, hogy nőekkel orgiákon vesz részt, hogy az elvetemült teremtések förtelmes életét éli – ez merőben esztelen eltévelyedés, amelynek valóra válásához hálistennek semmi helyet nem hagytak a maga elé képzelt kri-zantémok, a teázgatások, az erényes tiltakozások. Csak nagy ritkán hozta szóba Odette előtt, hogy pusztá gonoszságból neki mindent elmesélnek róla; megemlített egy-egy jelentéktelen, de igaz részletet, amelyről véletlenül értesült, mintha az csupán apró darabkája volna – és önkéntelenül csúszott volna ki a száján – a teljes életére kiterjedő tablónak, amelyet magában rejteget, igyekezett ezzel Odette-ben azt a feltételezést elültetni, hogy olyasmiről is tájékozott, amit valójában nem tudott, de még csak nem is gyanított, mert ha gyakran kérlelte is: ne mondjon valótlanúságot, ezzel tudatosan vagy öntudatlanul az volt a célja, hogy Odette minden cselekedetéről beszámoljon neki. Való igaz, szerette az őszinteséget, ahogyan Odette-nek is mondta, ám úgy szerette, mint egy kerítónőt, aki tájékoztatja szeretője életéről. Mivel pedig az őszinteséget nem érdek nélkül szerette, ez a szeretet nem tette őt jobbá annál, mint amilyen valójában volt. Nagyra értékelte az igazságot, mármint azt, amely Odette szájából hangozhat el; de ennek az igazságnak a megszerzéséért nem átalott hazugsághoz folyamodni, noha azt szünet nélkül úgy festette le Odette előtt, mint ami az emberi lényhez méltatlan. Mindent összevetve ugyanannyit hazudott, mint Odette, nála ugyanis boldogtalanabb volt, ám éppoly önző. Odette pedig, amikor Swanntól kellett tulajdon tetteit végighallgatnia, kétkedő arccal figyelte, s a biztonság kedvéért haragos képet vágott, nehogy úgy tűnjék, mintha megalázkodna vagy pirulna cselekedeteiért.

Egy nap – ez volt a leghosszabb nyugalmas időszak, amelyben nem törtek rá féltékenységi rohamok – elfogadta Laumes hercegnő meghívását, hogy tartson vele este a színházba. Kinyitotta az újságot, hogy megnézzé a műsort, s amikor pillantása a címre esett – Théodore Barrière: *Márványhölgyek* – olyan ütést érzett, hogy visszahőkölt, és elfordította a fejét. „Márvány”: új helyén, ahova most mintegy a színpad fénye hullott, ez a szó, amelyet annyiszor látott, hogy külön már fel sem figyelt rá, egyszeriben láthatóvá vált, és emlékezetébe idézett egy Odette-től hallott történetet: még régen meglátogatta az Iparművészeti Szalont Verdurin-né társaságában, aki így szólt akkor hozzá: „Vigyázz, mert én tudom, hogyan lehet téged felolvasztani, nem vagy te márványból.” Tréfa volt az egész, tette hozzá, és ő maga sem tulajdonított jelentőséget a dolognak. Akkor azonban nagyobb bizalommal volt iránta, mint most. A névtelen levélben pedig pontosan efféle szerelmekről esett szó. Nem mert az újságra tekinteni, szétnyitotta, to-

váblapozott, hogy ne legyenek a szeme előtt a „márványlányok”, és gépiesen beleolvasott a megyei hírekbe. A La Manche-csatorna mentén vihar tombolt, Dieppe, Cabourg, Beauzeval környékén károk keletkeztek. Ettől újra hátrakapta a fejét.

Beauzeval – erről a névről a tartomány egy másik helysége, Beauzeville jutott eszébe, amelyet kötőjellel egybeírnak a Bréauté névvel, látta is így gyakorta térképen, de most első ízben vette észre, hogy megegyezik barátja, Bréauté nevével, aki a névtelen levél szerint Odette szeretője volt. Végső soron, ami őt illeti, a vád nem tűnt valószínűtlennek, Verdurin-né esetében azonban maga a teljes lehetetlenség. Abból, hogy Odette olykor hazudik, nem az következik, hogy soha nem mond igazat, ami pedig Verdurin-nével váltott szavait illeti, melyeket tőle személyesen hallott, Swann ama haszontalan, veszélyes tréfák egyikére ismert, melyeket az élet dolgaiban járatlan, a bűnt nem ismerő hölgyek engednek meg maguknak, akiknek inkább az ártatlanságára vallanak, és akiktől – ahogy Odette esetében is – mindennél távolabb áll a szenvedélyes gyöngédség egy másik hölgy iránt. Ezzel szemben oly felháborodottan utasította el az elbeszélése által egy pillanatilag benne támadt gyanút, hogy az teljesen egybevágott azzal, amit Swann szeretőjének hajlamairól és temperamentumáról tudott. Am ekkor a féltékenyek belső sugallata folytán, amely ugyanúgy működik, mint a költőé és a tudósé, akinek az imént még csupán egy rím vagy egy megfigyelés volt a birtokában, de abból kiolvassa a gondolatot vagy a törvényt, amelytől immár erőre kap, Swann-nak először jutott eszébe az a mondat, amelyet két évvel korábban hallott Odette-től: „Ó, Verdurinné a jelen pillanatban él-hal értem, imádnivalónak nevez, csókolgat, magával visz bevásárolni, megkért, hogy tegezzem.” Távol állott akkor tőle, hogy bármiféle összefüggést lásson e mondat és későbbi, a bűnt megjátszó képtelen szavai között – egyszerűen forró barátság bizonyítékának tekintette. Most viszont Verdurin-né gyöngédségének emléke hirtelen összekapcsolódott ama másik, ízléstelen beszélgetés emlékével. Többé nem választhatta szét őket elméjében, és keveredni látta őket a valóságban is: a gyöngédség a tréfáknak némi komolyságot és fontosságot kölcsönzött, ezek hatására viszont utóbbi veszített ártatlanságából. Felkereste Odette-et a lakásán. Leült, de távol tőle. Nem merte megcsókolni, mert nem tudta, hogy egy csók a vonzalom vagy a harag érzését váltja-e ki belőlük. Nem szólt semmit, csak nézte, hogyan halódik szerelmük. Majd hirtelen elszánta magát.

– Odette, drágám – mondta –, tudom, hogy undok vagyok, de meg kell kérdezni bizonyos dolgokat. Emlékszel, mire gondoltam veled és Verdurin-nével kapcsolatban? Mondd, igaz volt-e, akár velem, akár más nővel?

Odette megrázta a fejét, összezsúcsúsrította a száját, amivel gyakran szokták az emberek jelezni, hogy valahova nem mennek, valamiből nem kérnek, ha azt kérdezik tőlük: „Eljön a lovasparádéra, ott lesz a díszszemlén?” Am minthogy e fejmozdulatot rendszerint egy leendő eseménynek szánják, némi bizonytalanságot vegyít egy már megtörtént esemény tagadásába. Amellett inkább személyes okokra utal, de nem fejez ki megrovást, erkölcsi lehetetlenséget. Látván, hogy Odette azt jelzi, nem igaz, Swann megértette, hogy talán igaz.

– Mondtam már, jól tudod – tette hozzá Odette ingerült, boldogtalan képpel.

– Igen, tudom, de biztos vagy benne? Ne azt mondd: „Jól tudod”, mondd azt: „Nem tettem ilyet egyetlen nővel sem”.

Odette utánamondta, mint egy leckét, hangjában iróniával, mintha le akarná rázni:

– Nem tettem ilyet egyetlen nővel sem.

– Megesküdnél a Laghet-i Miasszonyunk-medálodra?

Swann tudta, hogy Odette nem esküszik hamisan erre az érmére.

– Ó, én szerencsétlen! – próbált hangos kifakadással kitérni a kérdés szorításából. – Nem hagynád abba? Mi van ma veled? Úgy döntöttél, hogy meggyűlölted, megutáltatod magad velem? Tessék, én arra készültem, hogy legyen közöttünk minden úgy, mint a régi szép időkben, te pedig így köszönöd meg.

De Swann nem tágított, mint a sebész, aki, ha görcs lép fel műtét közben, kivárja a végét, de nem adja fel.

– Tévedsz, ha azt képzeled, Odette, hogy zokon veszem – mondta meggyőző, hazug szelídséggel. – Letagadsz valamit, amiről tudomásom van, és mindig jóval többet tudok, mint amit mondok. De azon, amiért gyűlöllek, csak te tudsz enyhíteni, ha bevallod, miután másoktól már tudok róla. Nem azért haragszom rád, amit tettél, megbocsátok neked mindent, mert szeretlek, hanem azért, mert kétszínű vagy, valószerűtlenül kétszínű, és letagadsz valamit, amiről tudok. Hogyan is szerethetnék, amikor azt látom, hogy váltig esküdzöl olyasmiről, amiről tudom, hogy nem igaz? Kérlek, vess véget ennek, ne nyújtsd tovább mindkettőnk kínszenvedését. Csak rajtad múlik, egy perc és vége, örökre megszabadulsz ettől. Esküdj meg az érmére: tettél-e ilyet, igen vagy nem.

– Mit tudom én – csattant fel haragosan Odette –, talán régesrég, azt sem tudtam, mit teszek, talán kétszer-háromszor.

Swann minden eshetőséget számításba vett. Tehát a valóság olyasvalami, aminek semmi köze az eshetőségekhez, mint ahogyan az elszenvedett késszúrásnak sincs köze a felhők szelíd vonulásához a fejünk felett, ez a „kétszer-háromszor” ugyanis, mint egy kereszt, eleven sebként vésődött a szívébe. „Kétszer-háromszor” – mennyire különös, hogy ezek a szavak, a puszta szavak, a távolban elhangzott szavak ennyire szét tudják tépni az ember szívét, mintha csakugyan belemarnának, meg tudnak betegíteni, mintha mérget nyelnénk. Akaratlanul is eszébe jutott a Saint-Euverte-házban hallott mondat: „Semmi nem kólintott ennyire fejbe az asztaltáncoltatás óta.” A szenvedés, melyet most érzett, nem volt fogható semmihez, amit elképzelt. Nem csupán azért, mert a legteljesebb kételkedés óráiban is ritkán jutott képzelete ily messzire a bűnben, de még ha elképzelte is, az nem volt több homályos, bizonytalan sejtésnél, hiányzott belőle a különös borzalom, amely a „talán kétszer-háromszor” szavakból áradt, a sajtós kegyetlenség, mely más volt, mint bármi, amit eddig tapasztalt, akár egy betegség, amikor első ízben tör ránk. De közben az az Odette, aki e fájdalmat előidézte, nem lett szívének kevésbé drága, ellenkezőleg, még becsesebbé vált, mintha azzal egyidejűleg, ahogyan nőtt a szenvedés, növekedett volna a nyugtató, az ellenmérég ára is, amelynek egyedül ez a nő volt a birtokában. Több gondot kívánt fordítani rá, mint aki rádöbben, hogy betegsége súlyosabb, mint gondolta. Azt akarta, hogy az a szörnyűség, amely, elmondása szerint, „kétszer-háromszor” megtörtént vele, többé ne ismétlődhessek meg. Ennek érdekében vigyáznia kell Odette-re. Gyakran mondogatják: amikor valaki tudatja a barátjával szeretője vétkeit, csak még szorosabbra fűzi ezzel a köztük lévő viszonyt, mivel a barát nem hisz neki – hát még, ha hitelt ad szavainak! Ám hogyan óvhatja meg? – töprengett. Talán egy nőtől megvédheti, de van száz másik, s ekkor felfogta, mekkora örültség kerítette hatalmába azon az estén, amikor, nem találván Odette-et Verdurinéknél, belefészkelte magát az az elérhetetlen vágy, hogy ezt az idegen lényt birtokolja. Szerencséjére a szenvedések újabb hulláma alatt, amelyek vad hordák gyanánt törtek lelkére, volt egy régebbi, szelídebb, halk és dol-

gos alaptermészet, hasonló a megsebzett szerv sejtjeihez, melyek azonnal munkához látnak, hogy a sérült szövetet pótolják, vagy a lebénult végtag izmaihoz, melyek igyekeznek visszanyerni mozgásukat. Lelkének ezek a régebbi, őshonos lakói egy pillanatilag Swann minden erejét a helyreállítás titokban végzett munkájára fordították, amely a lábadozó, műtéten átesett beteget a nyugalom illúziójával tölti el. Ezúttal a kimerülés okozta enyhülés nem annyira agyában ment végbe, mint máskor, hanem inkább a szívében. Ám mivel minden, ami egyszer már létezett, megpróbál újjászületni, mint a kimúló állat, mely ismét megrázza magát, holott görcseinek az imént mintha már vége szakadt volna, ugyanaz a szenvedés percnyi szünet után teljesen magától Swann szívébe véste az iménti keresztet. Eszébe jutottak a holdfényes esték, amikor hintójában elnyújtózva a La Pérouse utcába tartott, s kéjesen élte át a szerelmes férfi érzéseit, és fogalma sem volt arról, hogy óhatatlanul mérgezett gyümölcsöket teremnek. De mindez egy másodperc alatt megjárta az agyát, mialatt a szívére tette a kezét, légzése rendbe jött, s már mosolygott is, hogy leplezze a kiállott tortúrát. Újra kérdezősködni kezdett. Féltékenysége ugyanis, amely akkora erőfeszítés árán érte el, amilyenre ellenség nem lett volna képes, hogy rámérje ezt a csapást, és megismeresse a valaha átélt legkegyetlenebb fájdalommal, máris úgy találta, hogy még nem szenvedett eleget, és az eddiginél is mélyebb sebet készült ütni rajta. Gonosz istenségként ő sűgött neki, a féltékenység, a vesztébe kergetve Swannt. Nem rajta múlt, hanem Odette-en, hogy kinszenvedése nem fokozódott azonnal.

– Kész, vége, drágám – mondta –, ismerem-e azt, akivel történt?

– Dehogyan, esküszöm, egyébként, azt hiszem, túloztam, s el sem jutottam odáig. Swann elmosolyodott, és folytatta.

– Ugyan már, nem számít, viszont bosszantó, hogy nem tudsz nevet mondani. Ha magam elé képzelhetném a személyt, soha többé nem kellene erre gondolnom. A te érdekedben mondom, mert nem zaklatnálak többé ezzel. Annyira megnyugtató, ha lát valamit az ember! Az a borzasztó, amit el sem tudunk képzelni. De már így is olyan kedves voltál, nem szeretnék tovább fárasztani. Szívből köszönöm hozzád való jószágod. Vége. Még egyetlen szót: mennyi ideje annak?

– Ó, Charles, hát nem látod, hogy halálra gyötörsz?! Réges-rég történt. Eszembe sem jutott azóta, te meg mintha direkt sugalmaznál. Épp az hiányozna neked – tette hozzá öntudatlan ostobasággal és szándékolt gonoszsággal.

– Én csak arra voltam kíváncsi, hogy azóta történt-e, amióta ismerlek. De hiszen ez oly természetes, mondd csak, itt történt? Nem árulnál el, melyik este? Akkor én tudnám, hol is voltam éppen; gondolom, belátod, az lehetetlen, hogy ne emlékezz arra, ki volt.

– Tudom is én, azt hiszem, a Bois-ban történt, egy este, amikor a szigeten voltunk, és te értünk jöttél. Laumes hercegnőnél voltál vacsorán – mondta Odette boldogan, hogy ez a pontos részlet igazmondását igazolja. – Az egyik szomszédos asztalnál ült egy nő, akit már nagyon rég nem láttam. Azt mondja nekem: „Jöjjön, menjünk a szikla mögé, ott jól látni, hogyan tükröződik a vizen a hold fénye.” Ásítottam egyet, és azt válaszoltam: „Nem megyek, mert fáradt vagyok, és jól érzem itt magam.” Erre megjegyezte: soha a hold még így nem ragyogott. Mire én: „Jó vicc!”; tudtam ugyanis, mi jár a fejében.

Szinte nevetve mesélte mindezt, akár mert így találta természetesnek, akár mert ezzel kívánta csökkenteni a jelentőségét, vagy azért, hogy megalázottságát leplezze. De Swann arckifejezését látva hangnemet váltott:

– Te nyomorult, te örömet lelsz abban, hogy gyötörsz, hogy összevissza kell hazudoznom neked csak azért, hogy békén hagyj!

Ez a második csapás az elsőnél is kegyetlenebb volt. Soha nem feltételezte volna, hogy ilyen friss esetről van szó, s rejtve maradt szeme előtt, nem az előtte ismeretlen múltban nem vette észre, hanem olyan estéken, melyekre nagyon is jól emlékezett, melyeket Odette-tel közösen élt át, melyekről azt hitte, hogy mindent tud róluk, s melyekbe most visszamenőleg befészkelte magát valami csalárd szörnyűség; kettejük között hirtelen tátongó rés támadt, az a pillanat a Bois szigetén. Noha nem volt intelligens, Odette-ben megvolt a természetesség varázsa. Oly magától értetődő egyszerűséggel mesélte el, adta elő a jelenetet, hogy Swann, bár kapkodva vette a levegőt, mindent látott: őt is, amint ásít, a kis sziklát is. Hallotta – sajnos, vidáman csengő – válaszát: „Jó vicc!” Érezte, hogy többet aznap este nem fog tőle megtudni, egyelőre új beismerést nem várhat, ezért így szólt:

– Bocsáss meg, drágám, érzem, hogy szenvedsz miattam, vége, eszembe sem jut többé.

Odette azonban látta, hogy Swann továbbra sem fordítja el tekintetét arról, amit nem tud, szeme most is azon a múlton csügg, amely egyhangúnak és szelídnek mutatta szerelmüket, míg nem ejtett rajta sebet az a perc a Bois szigetén, a Laumes hercegnő vacsorameghívása után. De Swann annyira hozzászokott ahhoz, hogy az életet érdekesnek találja – csodálattal adózzon a különös felfedezéseknek –, hogy noha azt hitte, nem tud sokáig elviselni ekkora fájdalmat, annyira szenved, arra gondolt: „Az élet valóban megdöbbentő, és elképesztő meglepetésekkel szolgál; végtére is a bűn elterjedtebb, mint gondolnánk. Itt van ez a nő, akiben megbíztam, látszatra egyszerű és tisztességes, ám még ha könnyű erkölcsű is, hajlamait tekintve teljesen normálisnak és egészségesnek tűnt: elég egy valóságos levél, kérdőre vonom, s az a kevés, amit bevall, máris sokkal több, mint amit sejteni lehetett.” De Swann nem érthette be efféle közömbös észrevételekkel. Pontosan fel akarta mérni, mit ér az, amit neki elmesélt, hogy kiderítse: gyakran történt-e, és megeshetik-e újra. Ismételte a tőle hallott szavakat: „tudtam ugyanis, mi jár a fejében”, „kétszer-háromszor”, „jó vicc”, ám azok nem fegyvertelenül bukkantak fel emlékezetében, hanem kést rejtegettek, s azt ismét beledőfték. Mint a beteg, aki nem tudja megállni, s szüntelenül a fájdalmat kiváltó mozdulattal próbálkozik, hosszú időn át ő is vissza-visszatért e szavakhoz: „jól érzem itt magam”, „jó vicc”, de a szenvedés akkora erővel tört rá, hogy abba kellett hagynia. Elcsodálkozott, hogyan válhattak számára korábban oly könnyedén, oly derűsen megítélt cselekedetek egyszerre annyira súlyosná, mint egy halálos kimenetelű betegség. Több olyan hölgyet ismert, akit megkérhetett volna, hogy tartsa szemmel Odette-et. De remélhette-e, hogy az ő nézetét osztják majd, s nem azt, amely őt is sokáig irányította, amely az élet gyönyöreiben mindenkor vezérelte, s nem vágják-e nevetve a szemébe: „Ronda, féltékeny fráter, kész megfosztani másokat a gyönyörtől”? Miféle csapóajtó nyílt váratlanul alatta (holott Odette iránti szerelme egykor csupa finom élvezettel ajándékozta meg), hogy hirtelen alábukjon a pokol eme újabb bugyrába, amelyből semmi módot nem lát arra, hogy valaha kikeveredjen!? Szegény Odette! Nem neheztelt rá. Ő csak félig-meddig bűnös. Avagy nem azt beszélték, hogy még szinte gyermek volt, amikor tulajdon édesanyja odavetette egy gazdag angolnak? Milyen fájdalmas igazságra ismert Alfred de Vigny soraiban, melyek hidegen hagyták, amikor egykor ezt olvasta az *Egy költő naplójában*: „Ha szerelmet

érezünk egy nő iránt, fel kellene tennünk a kérdést: kik veszik körül? Hogyan élt eddig? Boldogságunknak teljes egészében ez a támpillére.” Csodálkozott, hogyan okozhat neki akkora fájdalmat egy-két gondolatban elmorzsolts egyszerű mondat: „jó vicc”, „láttam én, mi jár a fejében”. Ám megértette, hogy amit egyszerű mondatnak vél, valójában csak egy-egy darabja a tartószerkezetnek, amely összefogja és továbbítja feléje az Odette-től hallott szavak közben átélt szenvedést. Mert újra azt a szenvedést élte át. Most már tudta, de hiába – sőt az sem ért semmit, hogy idő múltán felejtett és meg is bocsátott –, mert mihelyt azok a szavak újra előjöttek, a régi szenvedés visszaváltoztatta őt azzá, aki Odette szavait megelőzően volt: azaz tudatlan és bizalomteljes; a kegyetlen féltékenység – azért, hogy Odette vallomása szíven üthesse – visszavetette a mit sem tudó helyzetébe, s ez a régi történet még néhány hónap múltán is úgy felzaklatta, mint egy friss felfedezés. Megcsodálta, mily félelmetes újjáteremtő erővel működik emlékezete. Kínszenvedése enyhülését egyedül e táptalaj gyengülésétől várhatta, amelynek termékenysége korának előrehaladtával alábbhagy. Amikor azonban úgy lát-szott, hogy némileg megcsappant az Odette-től hallott szavak szenvedést okozó ereje, előkerült egy még szinte új szó, elfoglalta a régiek helyét, és teljes erővel lesújtott rá. Fájdalmas volt annak az estnek az emléke, amikor Laumes hercegnőnél vacsorázott, de az fájdalomának csupán a középpontja volt, ahonnan bizonytalan sugarai minden hozzá közeli napra is rávetültek. Bármely pontján érintették is emlékei, fájdalmas volt az a teljes évszak, amikor a Verdurin házaspár gyakran rendezett vacsorát a Bois szigetén. Annyira fájdalmas, hogy a féltékenység felcsigázta kíváncsiságot lassanként hatástalanította a félelem, hogy új kínoknak teszi ki magát, ha a végére jár. Tudatára ébredt annak, hogy Odette életének teljes, ismerkedésüket megelőző szakasza, amelyről sohasem próbált meg képet alkotni, nem valamiféle homályosan kirajzolódó felület, hanem külön-külön évekből áll össze, és tele van konkrét történesekkel. De attól tartott, ha értesül róluk, akkor ez a színtelen, cseppfolyós, elviselhető múlt esetleg kézzelfogható, förtelmes testté lesz, egyedi, ördögi arcát mutatja. És továbbra sem próbálta maga elé képzelni, de most már nem elméje renyhességének folytán, hanem a szenvedéstől való félelem miatt. Azt remélte, eljön majd a nap, amikor a Bois-beli sziget vagy Laumes hercegnő neve hallatára nem jön újra elő a régi szív-fájdalom, és úgy találta, óvatlanság volna, ha megpróbálná Odette-et rávenni: beszéljen, nevezzen meg különféle helyeket, körülményeket, mivel betegségét, alighogy csillapodott, azok más alakban támasztanak fel.

Gyakran viszont olyan dolgokat, melyekről nem volt tudomása, melyekről most már félt tudomást szerezni, spontánul, észrevétlenül maga Odette tárt fel előtte; valóságos élete és ama másik, viszonylag ártatlan élet között, amelyet régebben (de részben még ma is) Swann tulajdonított neki, a bűn miatt bizonyos rés támadt, Odette azonban nem tudta, hogy az mekkora: akinek bűnös szenvedélye van, de örökösen erényesnek játssza meg magát azok előtt, akiknek azt még csak gyanítaniuk sem kell, képtelen felügyelni és szemmel tartani, hogy a számára is észrevétlenül terebélyesedő bűnös szenvedély hogyan sodorja lassan egyre távolabb a normális életviteltől. Miután Odette fejében a Swann elől eltított cselekedetek együtt lakoztak másokkal, fényük ezekre is rávetült, megfertőzték őket, ő azonban semmi különöset nem talált bennük, számára nem is ütöttek el a környezetüktől; ha viszont szóba hozta őket, Swann elborzadt attól, miféle közeg létezéséről árulkodnak. Egy nap, anélkül, hogy sértegetné, megpróbálta kipuhatolni, járt-e valaha kerítónőnél. Igazság szerint biztosra vette, hogy

nem járt; a névtelen levél elolvasása belopta ugyan ezt a feltevést a tudatába, de csak egészen gépies módon; nem lelt semmiféle hitelre, jóllehet ott maradt, Swann pedig, hogy szabaduljon a gyanú e merőben anyagi, ám zavaró jelenlététől, azt szerette volna, ha Odette kiirtja onnan. „Ó, nem! Nem mintha nem üldöznének ezzel – mondta, s nem érzékelte, hogy a hiúság elégtétele, amelyről mosolya árulkodik, nemigen tűnhet Swann szemében jogosultnak. – Egyikük tegnap több mint két órán át várt rám, felajánlotta, hogy bármekkora árat megad. Állítólag egy nagykövet azt mondta neki: »Végzek magammal, ha nem hozza el nekem«. Előbb közölték vele, hogy nem vagyok itthon, végül én is kimentem, és megkértem, hogy távozzék. Ha láttad volna, hogy bántam vele, a szobalányom szerint, aki mindent hallott a szomszéd szobából, magamból kikelve ordítottam: »Mondtam már, hogy nem lehet! És miféle ötlet ez, egyáltalán nem tetszik! Úgy gondolom, az én dolgom, mit teszek, nézzünk oda! Ha szükségem volna pénzre, még hagyján...« Utasítottam a házmestert, hogy azt a nőt többé be ne eressze, mondja azt, hogy vidéken vagyok. Miért is nem hallgathattad ezt végig titokban! Gondolom, meg lettél volna elégedve, drágám. Tud azért jól is viselkedni a te kis Odette-ed, hiába szapulják annyit.»

Egyébként még amikor Odette bevallott is neki olyan vétségeket, amelyekről feltételezte, hogy Swann már tudomást szerzett, számára mindenik inkább újabb kétségek forrása lett, mintsem a régieket megszüntette volna. A vallomások ugyanis sohasem állottak pontos arányban a kételyekkel. Mert hiába hagyott ki vallomásából Odette mindent, ami lényeges, a mellékes dolgokban mindig maradt valami, amit korábban Swann el sem tudott volna képzelni, aminek újdonsága lesújtotta, és módot adott neki, hogy a féltékenység kérdése másként tevődjék fel számára. S amit egyszer Odette beismert, azt ő többé nem felejtette el. Lelke úgy görgette, taszigálta, ringatta e tényeket, mint holmi tetemeteket. Mérgeket pedig magába szívta.

Horváth Andor fordítása

